

Ushbu muammoni hal qilishda talabalar soxtani farqlash usullarini taklif qilishlari kerak. Bunday usullardan —biri havoni isitishdir. Bronza halqa uning yuzasida mis oksidi (II) hosil bo'lishi tufayli qorayadi. Yana bir usul —bronzaning namunasini nitrat kislotada eritishga urinish. Oltindan (yuqori nav) farqli o'laroq, u eriydi.

Bu topshiriqning mazmuni asosan kimyo kursi dasturiga mos keladi, uni yechish uchun bronzaning tarkibini, misning qizdirilganda oksidlanish xususiyatini, shuningdek, metallarning umumiy xossalari va nitrat kislotaning xossalari bilish kerak. (agar ular sinfda o'qilsa). Bu topshiriq talabalarga tegishli mavzularni o'rganish paytida yoki undan keyinroq taklif qilinishi mumkin.

Muammoni taqdim etish usuliga ko'ra, uni qarama-qarshilik allaqachon shakllantirilgan muammolar bilan bog'lash mumkin: oltin tashqi o'xshashlik va shunga o'xshash jismoniy xususiyatlarga ega bo'lgan namuna oltin bo'lmasligi mumkin. Talabalar oltinning soxtaligini aniqlash va shu bilan shartda tuzilgan qarama-qarshilikni hal qilish mumkin bo'lgan usulni taklif qilishlari kerak. Yechimni izlash maktab o'quvchilaridan chuqur bilim va mantiqiy fikrlashning uzoq zanjirini qurishni talab qilmaydi, shuning uchun bu vazifani oddiy deb hisoblash mumkin. Qidiruv natijasiga ko'ra, vazifa moddani tanib olish usulini taklif qilishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina talabalar uchun vazifa qiyin emas (amaliyot shuni ko'rsatadiki). Uning qarori natijasi amaliy ahamiyatga ega va ko'plab talabalar uchun qiziqarli bo'lishi mumkin.

2-misol. Metall buyumlarni lehimlash va qalaylashda sirt ammiak (ammiak xlorid) yoki lehim kislotasi (ruxni xlorid kislotasi bilan reaksiyaga kirishish natijasida olingan eritma) bilan ishlanadi. Sizningcha, buni qilishdan maqsad nima? Metall buyum yuzasida sodir bo'ladigan kimyoviy jarayonlarning mohiyati nimada?

Takliflaringizni eksperimental tarzda tasdiqlang. Lehim-

Adabiyotlar

1. Оржековский П.А. Формирование у учащихся опыта творческой деятельности на практических занятиях по химии (Методические рекомендации учителю). - М.: ИОСО РАО, 1995. -С.16.
2. Asqarov I. va boshqalar "8-sinf kimyo darsligi". -Toshkent". (Yangiyul polygraph service). 2019
3. Журналы «Химия в школе». -Москва: «Дрофа», 2017.
4. Ishmukhammadov R.J. "Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari". -Toshkent: 2004.
5. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Проблема организации творческого мышления и рефлексии: подходы и исследования. //Психология творчества. Общая, дифференциальная, прикладная. -М.: «Наука», 1990. -С. 37-53.
6. Зарецкий В.К., Холмогорова А.Б. Смысловая регуляция в решении творческих задач. //Исследование проблем психологии творчества. -М.: «Наука», 1983. -С. 62-100.

РЕЗЮМЕ. Ijodiy vazifalar, tabiiy fanlarning boshqa vazifalari kabi, eksperimental va nazariy vazifalarga bo'linadi. Tajriba ishtirokisiz ijodiy jarayonni tashkil etish qiyin. Buning sababi, birinchi navbatda, eksperimental topshiriqlar talabalar uchun yanada jozibador bo'lib, ijodkorlik, yuqorida aytib o'tilganidek, muammoni hal qilish uchun katta istaksiz mumkin emas. Talabalar o'rtasida ijodiy faoliyat tajribasini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun har bir talaba hal qilish uchun mos bo'lgan vazifalarni tanlash mezonlari kerak. Bunday mezonlarni ishlab chiqish uchun kimyo o'qitishda ijodiy faoliyatning uyg'un tajribasini shakllantirish zarurati to'g'risidagi qoidadan foydalanildi. Shakllangan individual tajriba, agar talaba bir qator turli vazifalarni hal qilgan bo'lsa, uyg'un deb hisoblanishi mumkin.

РЕЗЮМЕ. Творческие задачи, как и другие задачи естествознания, делятся на экспериментальные и теоретические. Трудно организовать творческий процесс без участия опыта. Это связано, прежде всего, с тем, что экспериментальные задачи более привлекательны для учащихся, а творчество, как уже говорилось выше, невозможно без большого желания решить задачу. Для успешного формирования опыта творческой деятельности у учащихся каждому ученику необходимы критерии выбора задач, подходящих для решения. Для разработки таких критериев использовалось правило о необходимости формирования гармоничного опыта творческой деятельности в химическом образовании. Сформированный индивидуальный опыт можно считать гармоничным, если студент решил ряд различных задач.

SUMMARY. Creative tasks, like other tasks of natural science, are divided into experimental and theoretical. It is difficult to organize the creative process without the participation of experience. This is primarily due to the fact that experimental tasks are more attractive to students, and creativity, as mentioned above, is impossible without a great desire to solve the problem. In order to successfully form the experience of creative activity among students, each student needs criteria for choosing tasks suitable for solving. To develop such criteria, the rule about the need to form a harmonious experience of creative activity in chemical education was used. The formed individual experience can be considered harmonious if the student has solved a number of different tasks.

ZAMANAGÓY KIYIMLERDE KESTESHILIK ÓNERIN QOLLANIV TEXNOLOGIYASI

A.Berdimbetova – úlken oqıtıwshı

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: kashta, naqsh, bezak, geometrik, hayvon, o'simlik, mavzu, kashtado'zlik kiyimlari.

Ключевые слова: вышивка, узоры, орнамент, геометрический, зооморфный, растительный, предметный, вышивка одежды.

Key words: embroidery, pattern, decoration, geometric, animal, plant, theme, clothing embroidery.

Qaraqalpaq keste tigiw óneri xalıq sheberliginiń ájayıp úlgerine iye. Geypara kesteli kiyim, kiyimniń bólegi, naǵıs turleri, olardıń ornalasıw kompozitsiyası, reńleri basqa

lash uchun yana qanday moddalar ishlatilishi mumkin?

Bu vazifa IX yoki hatto VIII sinf kimyo kursi dasturiga mos keladi. Uni hal qilishda "Noorganik moddalarning asosiy sinflari" mavzusidagi bilimlardan foydalaniladi. Talabalar lehimlashda oqimlardan foydalanishni metall yuzasidan oksid plyonkasini olib tashlash zarurati, ammoniy xlorid va lehim kislotasining metall oksidiga ta'sirining kimyosini tushuntirishlari kerak, shuningdek ularni, masalan, fosfor kislotasi bilan almashtirishni taklif qilishlari kerak. Ushbu argumentlar zanjiri uzoq va chalkash deb tan olinmaydi, shuning uchun muammoni juda qiyin emas deb aniqlash mumkin [3].

Vazifa muhandislik va texnologiya bilan bog'liq. Bu (amaliyot ko'rsatganidek) ko'plab talabalar uchun qiziqarli. Uni noaniqlik sharoitida hal qilishda ikkita muammoni aniqlash kerak. Birinchisi: ruxni xlorid kislotada eritib olingan eritma nima uchun kislotada deb ataladi? Ikkinchidan: nima uchun kislotada va ammoniy xloridni lehimlash uchun ishlatish mumkin? Qayd etilgan oqimlarni almashtira oladigan moddani tanlash ham talabalardan noaniqlik sharoitida harakat qilishni talab qiladi.

Ushbu muammoni hal qilish natijasida kuzatilgan hodisani tushuntirish, shuningdek, boshqa moddalarni oqim sifatida ishlatish taklifi paydo bo'ladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bu muammoni hal qilishda ko'pchilik talabalar o'zgina vaqt va kuch sarflashadi, shuning uchun uni juda qiyin emas deb tasniflash mumkin.

Har bir vazifa uchun xilma-xillikning bir qator xususiyatlari aniqlanadi. O'qituvchining har bir talaba qanday vazifalarni hal qilgani va u qanday muvaffaqiyatlar ko'rsatganligi to'g'risidagi bilimi unga ularning shaxsiy ijodiy faoliyati tajribasini shakllantirishdagi uyg'unlikni baholashga imkon beradi va shu asosda vazifalarni tanlashga imkon beradi va bu muammolarni hal qilishlari uchun eng maqbuldir.

qońılas yamasa tegi bir xalıqlarda ushıraspaydı.

Ádette hayal-qızlardıń mereke-jıyınlarında kiyetuǵın kiyimleri, bir qansha turmısta qollanılatuǵın buyımlar kestel-

enilgen, solardıń arasındaǵı eń sánli etip kestelenetuǵını, kórkemligi hám tariyxıy estetikalıq áhmiyeti boyınsha ilimde judá bahalısqız-kelinshekler ushın kesteli kók kóylek, qızıl kiymeshek, jeńse hám jeńush, jipek shapannıń jaǵası, óńirshe hám basqa da kiyim bólekleri, al qırıq jastan ótken hayallar ushın kesteli aq kóylek, aq jegde, aq kiymeshek bolǵan [1: 38].

Kesteniń diqqatqa ılayıqlılıǵı tek ǵana úy buyımlarında barlıǵında emes, balki onıń milliy qadıryatlar sıpatındaǵı tariyxta tutqan ornında bolıp esaplanadı. Ayyemde shańar-aqta qız uzatılıp atırǵanda álbette kesteler menen bezelgen buyımlar tayarlanıp, sarpaylarına qosıp qoyılǵan hám bul áhmiyetli dástúrlerden esaplangan. Kesteshilik qol jumısı bolıp, Ózbekstannıń derlik barlıq wálayatlarında saqlanıp qalǵan. Respublikanıń hár bir wálayatında ózine tán ornament hám keste tigisleri júzege kelgen.

Boyı jetken qızdıń ózi tárepinen bir neshe jıllar dawamında jaratılutıǵın kelinshekler kiyim-kenshegi - uzın kók kóylek, óńirdi jawıp turatıǵın qızıl kiymeshek, sáwkeleniń halaqası naǵıslarǵa tán qalarlıq dárejede bay bolıwı menen ózgeshelep turǵan. Uzatılutıǵın qız toydan aldın shapan hám ton ushın jeń ush, kóylek hám jegdeler ushın jaǵa, sonday-aq qayın enesi hám kúyewi ushın sawǵalar (aq jegde, shapan hám postın ushın tumar, shay qalta) turmıslıq mayda buyımlar (sháynek ishın tutqısh, qara úydiń tumarı) hám taǵı basqa zatlardı kestelep toqıyutıǵın bolǵan.

Ayyemgi milliy ónermentlerimiz qolları menen tigilgen kestelerde naǵıslar kóbinese güller, japıraqlar yaqı belgili bir nárselerdi ańlatıwshı belgilerden ibarat bolǵan. Ósimlikler joqarı bahalanıp, kópshilik kestelerde sáwlelengen. Hár bir xalıqtıń kesteshilikte áyyemnen rawajlanıp kiyatırǵan óz dástúrleri, kórkem stilleri bar.

Shıǵıs xalıqları ónerindegi naǵıslardıń áhmiyeti-áyyemnen adamlardıń dúnya haqqındaǵı tásirlerin sáwlelendiretuǵın belgilerdiń ózine tán sistemasın ańlatadı. Kesteshilik naǵısları tiykarınan bizdi orap turǵan álemde esletiwshı ósimlik, haywanat dunyası, geometriyalıq hám xojalıq buyımları naǵısları, bulardıń hámmasında xalıqtıń dúnyaǵa kóz-qarasın óz ishine aladı. Házirgi künde kesteshiliktiń usı simvollik kórmisleri xalıq ónerinde jıllar dawamında qollanılıp keliwı menen bir waqıtta, kórkem belgili dárejege iye boldı.

Geometriyalıq naǵıslar kelip shıǵıwı jaǵınan eń áppi-wayı hám eń eskisi sanaladı. Kóp tarqalǵan geometriyalıq simvollar qatarına atanaq, sheńber, tórtmúyeshlik, qıyaq (romb) formaları jatadı. Geometriyalıq naǵıslar elementleri tuwrı, sınıq, tolqın tárizli sızıqlardan, shıxılǵan kletkalardan, romblar, yarım sheńberlerden, altımúyeshli, segizmúyeshliklerden ibarat. Eń kóp tarqalǵan geometriyalıq naǵıslardan sheńber bolıp tabıladı, ol quyash hám ay tımsalı, quyashtıń ónimdarlıqqa, haywanlardıń kóbeyiwine, ósimliktiń börtip shıǵıwına tásir etetuǵın ilahiy qudiretine degen isenimlerdi óz ishine alǵan. Xanım tukirik naǵıs elementi qızıl kiymeshek aldı kompoziciyasın biriktiriwshı sheńber motiv sıpatında kesteshilikte qollanılǵan. XX ásir basında, ol sáwdegerler tárepinen sırttan ákelingen fabrika tawarlarında keńnen qollanıldı. Ushmúyeshlik bárhama kúshli tumar ornında qollanıp kelingan, atanaq motivi eń eskilerden esaplanadı, ol kesteshilikte iri atanaq túrindegi naǵıslar qızıl kiymeshek aldınıń ústki bólimine túsiriledi. Kópshilik naǵıs motivleri tirshilik tımsalın ańlatadı. Mısalı suw naǵıs, suw tartqan motivleri [2:45].

Haywanat dunyası motivi basqa da elementler menen kombinaciyaǵa kirip, qaraqalpaq xalıq qol óneriniń tiykarǵı simvolların biri bolıp tabıladı. Múyiz túrindegi elementlerdiń variant kóp: qosmúyiz, taq múyiz, on eki múyiz, segiz múyiz, qarsı múyiz, qoltıqsha múyiz, iyilgen múyiz, toqalaq múyiz, qoshqar múyiz, qawsırma múyiz, Xorasani múyiz h.t.b.

Qosmúyiz naǵısı hayal-qızlar kiyimlerin: qızıl kiymeshek, jeńush, jeńse jiyeklerin kestelegende hám úy-

ruwzigershilik buyımların bezewde qollanıladı.

Qoltıqsha múyiz elementi-sınıq shaqqa megzes, úshmúyeshliklerden quralǵan kompoziciyadan ibarat. Kesteshilikte bul naǵıs kerege kóz dep atalǵan úlken geometriyalıq kompoziciyanıń qosımsha elementi retinde aq jegdeni bezegende qollanıladı. Qol ónerinde forması jaǵınan geometriyalıq, biraq zoomorflıq atamadaǵı elementler ushırasadı. Bular: tıshqan iz, ǵaz moyın, qumırsqa bel, qoy tisi, bóri kóz, qus tili, baliq kóz naǵısları. Óz mánisin bildiretuǵın naǵıslar toparı ayrıqsha qızıǵıwshılıq oyatadı: iyt taban, jılan bawır, túye taban, shayan quyırq, qurbaqa bul naǵıslar motive qızıl kiymeshek kompoziciyaların, jeńse, shay qaltalardı bezewde qollanıladı [3:19].

Naǵıslar áleminde eń kóp tarqalǵan – ósimlik naǵısları bolıp, bul naǵıslarda ósimliktiń kózge taslanar bólekleri, máselen, japıraqları, gulleri yamasa miyweleri sáwlelenedi. Gul naǵısınıń hár túrli variantları bar: erik gul, ǵawasha gul, qárelı gul, qoralı gul hám t.b. Qoralı gul naǵısı keń tarqalǵan motiv, ol qorshalǵan gul mánisin bildiredi. Qoralı gul qızıl kiymeshek hám kiyim bóleklerin kestelegende jiyi qollanıladı [2:29].

Japıraq naǵıs motive ayırım basqa da ósimlik naǵısları sıyaqlı, ush-tórt ayaqlı ush múyeshlikke ornatılǵan hám shırsha aǵashın esletedi [2:32]. Kesteshilikte hám toqımashılıqta qollanılatıǵın ayaqları bar úshmúyeshlik-sırǵa yamasa taraq naǵısları kórinisi boyınsha japıraq naǵısqa uqsas keledi.

Turmıslıq buyımlar motivindegi eń jiyi ushırasatuǵın naǵıslarǵa solaq naǵıs (arba bólegi), piskekshe (shırsh piskekshe), sırǵa naǵıs, tikesh naǵıs, shanışhqı naǵıslar jatadı.

Piskekshe naǵısı qara fonda islengen bir yamasa eki qatarla kók kóylek, jeńse hám jeńush kompoziciyalarında qosımsha element sıpatında qollanıladı.

Kesteshilikte shanışhqı naǵıs aq kiymeshek aldı, jeńselerdi kestelegende qollanıladı [3:38].

Kesteshilerdiń tiykarǵı quralları iyne, ilmekli hám ilmeksiz bizler, oymaq, ilgeshek, qayshı hám aǵash úskeneleri bolǵan. Keste tigiwden aldın keste tigiletuǵın gezleme, kiyiz, teri hám usı sıyaqlılardıń qalıń-juqalıǵı, tigiletuǵın keste túrlerine qarap jip hám iyne tańlanadı.

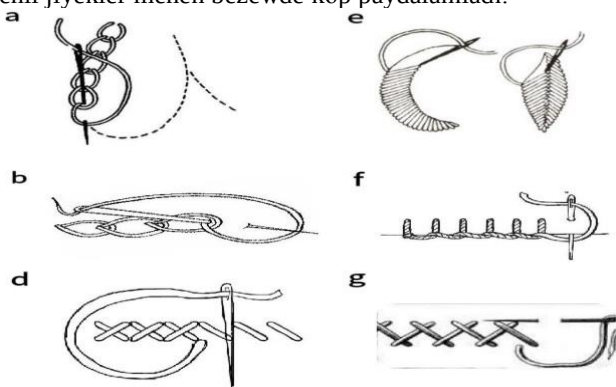
Kesteshilik ónerinde shıńır tıǵıs, ilme, ilmek, baspa, atanaq hám qatar tıǵısları keń tarqalǵan. Shıńır tıǵıs ilmekli biz yaqı iyne menen gezlemenin on tárepinde halqalar shıńır, tegis tárepinde bolsa tuwrı sızıqlar payda etilip tıgiledi. Bul tıǵıslardıń tıǵıw usılları (súwret a,b) da kórsetilgen. Shıńır tıǵıs ilmekli biz yaqı iyne menen gezlemenin on tárepinde halqalar shıńır, teris tırepinde bolsa tuwrı sızıqlar payda etilip tıgiledi. Bul tıǵıs mashınada da tıgiledi. Shıńır tıǵıs penen kóbinese jiyekler, bezew buyımlarınıń jiyekleri, sonday-aq iri kesteler tıgiledi. Kesteshi ilmekli biz benen keste tıǵıp atırǵanda gezlemenin eń tómengi bóliminen baslap, joqarı tárepine tıǵıp barıladı. Dáslep biz shansılıp, gezlemenin arqa tárepine ótkiziledi. Oǵan kesteshi arqa tárepten shep qolı menen tutıp turǵan jipti ildiredi, gezlemenin on tárepine shıǵarǵannan soń biz jáne shansılıdı, sırtında halqa payda bola beredi, sol tárizde halqalar shıńırı júzege keledi. Iyne menen tikkende bolsa joqarıdan tómengge qaray tıgiledi. Iynegge ótkizilgen jip gezlemenin sırtında shep qol menen uslap turıladı, shansılıp shıqqan iyne menen halqa payda boladı. Basqa tıǵıslar menen belgili kestelerdiń joyekleri, gúl hám japıraqlardıń tiykarǵı shaqaları usıǵan uqsas keste elementleri usı usılda tıgiledi [4:55].

Keste tigiwdiń bunday usılı menen zamanagóy kiyimlerde kórkem bezew házirgi künde dástúрге aylanıp barmaqta. Keste tigiwde jipler reńi tigilip atırǵan gezleme reńine sáykeslep tańlap alınadı, sonday-aq kiyim bóleklerinde naǵıslar forması kompoziciyası dúzip alınadı. Gezleme reńi ashıq reńde bolsa, tańlangan jipler reńi de ashıq reńlerde bolıwı lazım, naǵıslardı shıńır tıǵıslar

menen toltırıwda qarama-qarsı jaylasqan jipler reñi bir-birin toltırıp turıwı kerek.

Gezlemege gúl nağıs, súwret konturı sıızılıp, keste erkin tigiledi. Arqaw hám eris jipleri biriktirip toqılğan gezleme (polotno, bóz óriliwinde toqılğan gezleme) ge tigiledi. Sebebi, bunday gezleme jiplerin sanaw qolaylı. Bunday keste gülleri geometriyalıq formalar (uzın, qısqa, tuwrı sıızıqlar) dan ibarat boladı. Súwret, d da sanama keste tigiw (atanaq) usılı kórsetilgen.

Atanaq tigusinen (súwret, g) jibi sótilip shıqpaytuǵın, qattı toqılğan gezlemelerde, mawıtı, maqpalsıyaqlılardı, kóylek, yubka, jaket, jeńsiz eteklerin, jeń, jaǵalardıń shetlerin bezep tigiwde qollanıladı. Onnan shep tárepke tigilip, jiplerdiń reñlerin hár qıylı alıp kóylek bóleklerin reñli jiyekler menen bezewde kóp paydalanıladı.

Tigis túrleri hám tigiliw usılları.

Erkin keste usılı (súwret, e) hárqanday gezlemege tigile beredi, bunday kestelerdiń gülleri hár qıylı bolıwı múmkin. Mólsherlengen gúl tigiş penen bir tegis qaplanadı, gezlemenin arqa tárepinde bolsa usı gúldiń konturı payda boladı. Bul tigiş juwan jip (mulina) yaki jún jipler menen tigiledi. Reñler oyını arqalı contrast hám de bir-birine reñ túri menen jaqın jiplerden tigilip, kesteniń sulıwlıǵın jáne de arttırıw múmkin. Bunday keste túri ishki kiyimler, kóylekler, ústki kiyimlerdi bezewde júdá keń qollanıladı.

Kesteshiliktin jáne bir bezek tigişlerinen biri ilmekli tigiş bolıp, ol gorizontál baǵıtta shepten ońǵa yaki joqarıdan tómenge qarap tigiledi (súwret, f). Jip ótkizilgen iyne aldın oń tárepten, jipti shep qol barmaǵı menen uslap turıp, iyne joqarı tárepinen tómenge tikkesine shanshladı. Iyne suwırıp alınıp atırǵan waqıtta jip qoyıp jiberiledi, bunda jip iyne astında qalıwı kerek. Usı tárizde halda payda boladı. Bunday tigisti tuwrı sıızıq boylap, jáne de aylana boylap ta tikse boladı. Ilme tigiş ádette kestelerdiń jiyeklerin tigiwde paydalanıladı, bunday tigiş penen tigiw usılı keń tarqalǵan [4:67]

Kesteshilik túrleri menen kóbirek hayal-qızlar shuǵıllanıp, kúndelikli turmista paydalanılátuǵın buyımlar jasaǵan, sondsy-aq, jámiyetlik abıroyǵa iye shaxslardıń kiyimleri zergerlik texnikası menen orınlangan. Milliy kiyimler forma, bezek, reñ barısında júdá hár túrlilikke iye bolǵan.

Dekor- sulıw hám tákirarlanbaytuǵan reñ hám nağıslar jıyñaǵı, keste – bul úlken hám qızıqlı dúnya, ózine tán bilimler hám dóretilwshi pikirler akademiyası. Kesteshilik eń eski óner túrлерinen bolıp, hayallardıń kúndelikli turmısında úlken rol oynaǵan hám olar óz arzıw-ármaları, niyetlerin keste arqalı buyımlarda sáwlelendiren [5:76]

Kesteshilik usılları, nağısları olardıń reñ kórinisleri áwladtan-áwladqa ótip rawajlangan. Kesteler áste-aqırınlıq penen rawajlanıp bardı hám tákirarlanbas xarakterlerge iye bolǵan keste úlgileri júzege kele basladı.

Kestelerdegi reñli dekorlar ter ǵana sol waqıtlarda emes, bálkim házirgi kúnde de kózdi quwandıradı. Bizge belgili milliy hayallar shapanı, jiyek, kelinler oramalı, belbew, kóylek, onnan tısqarı hayallar etigi hám tuflıları keste menen bezetilgen.

Joqarıda aytılıp ótilgenindey, ósimlik, geometriyalıq, zoomorf sıyaqlı nağıs túrleri keń tarqalǵan. Olar mayda, ortasha, úlken, sonın menen birge, tigiw ushın túrli reñdegi, qalınlıqtaǵı hám túrli sapalı jipler paydalanılǵan. Ósimlik nağısları tábiyatta baqlaw tiykarında júzege kelgen. Geometriyalıq ornamentler, máselen, sheńber – barlıq xalıqlar milliy ónerinde keń tarqalǵan quyash belgisin ańlatadı. Úshmúyesh – ajralıw belgisin, kvadrat – dúnyanın tort tárepi hám mángilik belgisi. Spiral – aylanıwshı diskler, juldızlar, zigzag – qorǵanıw belgisi bolıp esaplanadı.

Kostyumda reñ kompoziciyasın jaratıwda dekorativ elementler reñ him qorshaǵan – átirap áhmiyetli rol oynaydı. Soǵan baylanıslı, specific kompoziciyanın qurılısı áhmiyetli esaplanadı. Kostyumnıń koloristik sheshimin izlewde ayırım mashqalalarǵa ushırawı múmkin, bunda tek ǵana tańlangan reñlerdiń sáykesligi emes, bálkim sırtqı faktorlar da bar – wazıypası, qurallar, insan jası hám dekorativ elementler. Sońǵı faktorlar házirgi waqıtta júdá úlken máni hám qızıǵıwshılıqqa iye.

Kostyumda reñ kompoziciyasının uýǵınlıǵı tómendegi tárepleri menen ańıqlanıwı múmkin, yaǵnıy kostyum insan obrazına, onıń individual ózgeshelikleri shash, dene, kóz reñine qanshelli dárejede sáykes túskenliginde bolıp tabıladı. Bizge belgili, milliy dekorativ elementleri júdá sulıw, olar insandaǵı reñ xarakteristikasını tákirarlawı múmkin, máselen, kók reñ menen islengen nağıs insandaǵı kók reñdegi kózlerge, toýǵın qonır reñ bolsa, bunday reñdegi shashlarǵa sáykes keledi. Kostyum reñi ádette usılardı esapqa alıwı kerek hám olardı contrast yaki uqsashlıq principleri menen uýǵınlastırıwı kerek [5:78]

Kiyimlerdegi uýǵınlıq islep shıǵarıwda kiyimler kompleksi ushın belgili bir reñ gımmasın jaratıw menen ámelge asırıladı, reñ gımması eki-úsh reñ tiykarında payda boladı, bunda reñler túrli ashıq reñli xarakterge iye bolıwı múmkin. Milliy dekorlar ekewden artıq reñlerde bolıp, olar tábiyat reñleri menen baylanıslı hám olar insandardı ruwxlandırıp, shaxs indiuiduallıǵın ańlatadı.

Bizge belgili, balalar kiyimin konstruktiv-texnologiyalıq joybarlaw quramalı priceslerden biri esaplanadı. Birinshi orında, balalar kiyimi fizika-ximiyalıq hám ergonomikalıq talaplarǵa joqarı dárejede juwap beriwı kerek. Mısalı, balalar kiyimlerin ilaji barınsha tábiyiy materiallar tiykarında jaratıw kerek. Estetikalıq kózqarastan bezewge kelsek, álbette balanın psixologiyalıq hám fiziologiyalıq jaǵdayına qarap sáykes ornamentti tańlaw áhmiyetli wazıypalardan esaplanadı.

Milliy dekorativ elementlerdiń hár birinde tákirarlanbaytuǵın nağıs hám máni súwretlenedi. Demek, dekorlardı kostyumǵa qollanǵanda insane jasına, tábiyat máwsimlerine sáykes keliwshi táreplerin itibarǵa alıw kerek [4:58]

Belgili bolǵanıday, jaz hám báhárgi kiyimler qısqa ústki kiyimlerden ajralıp turadı, yaǵnıy eń ápiwayı elementler – reñ, sıızıq, simvolliq ornamental belgiler – ózlerinde áhmiyetli mánilerdi sáwlelendiren, úlken bolmaǵan nağısli jiyeklerde bolǵan.

Kelinin tiykarǵı kelinlik kiyimi ishinen kiyiletuǵın kóylekleri aq reñde bolǵan, bul álbette jańa ómirge qádem qoyıw mánisin ańlatadı. Qızıl reñdegi kiyimler bolsa, ómirdiń jańa táreplerin ashıw hám áwladlar dawamlılıǵın támiynlewdi bildiredi.

Ústki kóyleklerden dekorativ bezegi sıpatında birinshiden, kestelengen jiyek, ekinshiden, reñli keste kelinlik kiyimniń jeńinde dekorativ bezek sıpatında qollanılıp, ortasha 30-45 sm² maydandı iyeleydi. Onıń dekorativ quram bólimin birneshe ornamental sistema quraydı, bunda úziksiz tolqın tárizli yaki zigzag sıızıqlardıń bolıwı xarakterli. Bir yaki eki motivtiń izbe-izligi, yaǵnıy quyash belgileri: aylana, kóp qırılı, nur tárizli gúl. Ósimlik motifleri – japıraqlar, búrtikler, shaqalar, güller menen súwretlenedi.

Kiyimge keste tigiwde túrli ornamental sheshimlerde itibar qaratıw kerek, máselen, tiykarǵı gezleme kórinbey-

tuǵın dárejede kiyim detallarınıń ulıwma ústingi bólimi kestelenedi, yaki keste kiyim detallarınıń ayırım bólimlerinde kompoziciyalıq oray sıpatında jaylastırılıwı múmkin.

Zamanagóy dizaynerler qollap atırǵan dekorlar aldın kiyim, qol óneri dóretpeleri, gilemler, alashalardı bezegen. Túrli keste tigiw usıllarınan paydalanǵan: kanda-xayal,

baspa, júrme, suw tigis, atanaq hám basqalar. Qol óneri dóretpeleriniń úlken bólimi tiykarınan júrme tigiste bolıp, ósimlik hám geometriyalıq ornament penen bezelgen.

Házirgi moda procesi kúnnen-kún ózgerip atırǵan bir waqıtta shıraylı hám básekige shıdamlı ónimler jaratıw hám islep shıǵarıwǵa háreket etedi.

Ádebiyatlar

1. Allamuratov A. Mángi miyras. –Nókis: «Bilim», 1993.
2. Allamuratov A. Karakalpakskaya narodnaya vishivka. –Nukus: «Karakalpakstan», 1977. –C.77.
3. Urazimova T., Kurbanova Z., Urazbaeva S. Qaraqalpaq naǵıslaw óneri. –Nókis: 2019.
4. Kamilova X.X., Hamroeva N.K. Kiyim loyihalash asoslari. –Toshkent: «Ilm-Ziyo», 2005.
5. Maksimova M.A., Abdullaeva Q.M. Xalq hunarmandchiligi. –T.: TDPU, 2008.

REZYUME. Maqolada milliy kashtachilik matolarni bezash san'ati qadim zamonlarda xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelganligi bayon etilgan. Zamonaviy milliylikka asoslangan kiyimlarni badiiy bezash, milliylikni saqlagan holda kelajak avlodlarga yetkazib berish va kashta tikish usullari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье утверждается, что искусство украшения ткани национальной вышивкой возникло в глубокой древности в результате стремления людей украсить свою жизнь. Даны сведения о способах художественного оформления одежды на основе современной народности, передаче ее будущим поколениям с сохранением народности, способах вышивки.

SUMMARY. The article states the art of decorating fabric with national embroidery arose in ancient times as a result of people's desire to decorate their lives. Information is given about the ways of decorating clothes on the basis of modern nationality, passing it on to future generations while preserving the nationality, embroidery methods.

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MAKTABLARIDA KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHILARINI SOG'LOMLASHTIRISHNI TASHKIL ETISH BO'YICHA USLUBIY KO'RSATMALAR

S.Esemuratov – katta o'qituvchi

P.Mamutov – assistent o'qituvchi

T.Bekbergenov – assistent o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: bolalar, jismoniy rivojlanish, Nukus, Mo'ynoq.

Ключевые слова: дети, физическое развитие, Нукус, Муйнак.

Key words: children, physical development, Nukus, Muynak.

Yosh avlodning o'sishi va rivojlanishining individual tipologik xususiyatlarini o'rganish, turli yoshdagi va jinsdagi bolalarning jismoniy rivojlanishidagi og'ishlarni aniqlash bolalar va o'smirlarning sog'lig'ini himoya qilish vazifalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ta'lim va tarbiyaga tabaqalashtirilgan yondashuvlarni izlab topish, gigienik tartibga solish tamoyillari, bir tomondan, u yetarlicha katta ko'lamda bolalar kontingentini qamrab olishi, ikkinchi tomondan, ularning geterogenligini hisobga olishi kerak [6].

Bolalarning jismoniy tarbiyasi bolalar salomatligini saqlash masalalarini hal qilishda asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Xorijiy mamlakatlarda yosh avlod qanday tarbiyalanishiga qiziqish qadimgi davrlarda ham kashf etilgan. Yunon tarixchisi Gerodot Bobil va Misrda yoshlar tarbiyasi haqida gapirsa, rim tarixchisi Tatsit qadimgi germanlar tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlarini qayd etgan. O'shanda ham utilitar maqsad qo'yilgan bo'lib, o'z mamlakatlarda yoshlarning ta'limini yaxshilash uchun qo'shnilar tajribasidan foydalanishgan. Yevropa hamjamiyati, Shveytsariya, Avstriya, Skandinaviya mamlakatlarida jismoniy tarbiya butun tarbiya jarayonining muhim, o'ziga xos, ajralmas tarkibiy qismi, individual o'quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, ajralmas qismi bo'lib, bolaning integral shaxsiyatini rivojlantirish sifatida qoraladi [3].

Ibn Sino bola rivojlanishining har bir bosqichining xususiyatlariga e'tibor qaratib, ularga mos ravishda tarbiya va ta'lim rejasini tuzishni maslahat beradi. Shunday qilib, pedagogik tamoyillardan biri, uning fikricha, bosqichmabosqich pedagogik dasturlarni tayyorlashdir [2].

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va Davlat umumta'lim standarti o'qituvchini maktab o'quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda barpo etish, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish vositasi sifatida o'zlashtirishga yo'naltirilishi lozim bo'lgan har tomonlama rivojlantiruvchi ta'limga yo'naltiradi [5].

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ko'rsatkichlariga ko'ra, O'zbekiston aholi salomatligi bo'yicha oxirgi o'rinlardan birida. Mamlakatda surunkali kasalliklarga

chalingan, nogiron, og'ir hayotiy vaziyatda bo'lgan ko'plab bolalar qayd etilgan. Kambag'allik, ichimlik suvi va ijtimoiy gigiena darajasining pastligi fonida aholining immunizatsiyasini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlarning yo'qligi turli infeksiyalarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga yordam beradi, bu ham aholi, ayniqsa bolalar salomatligiga salbiy ta'sir qiladi. Shunga qaramay, O'zbekiston hukumati, birinchi navbatda, jismoniy tarbiya, jumladan, kichik yoshdagi maktab o'quvchilari uchun ham barpo etiladigan dasturiy materialni yaratishga hissa qo'shish, jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish orqali vaziyatni yaxshilashga harakat qilmoqda. Kichik maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiyasi boshlang'ich maktabdagi o'quv jarayonining muhim vazifasidir, ammo jismoniy tarbiya bo'yicha maktab dasturlari bolalarning jismoniy rivojlanish darajasiga asoslanishi kerak (O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 04.09.2015 yildagi O'RQ-394-son).

Tadqiqot maqsadi: Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahri va Mo'ynoq tumanida yashovchi 7-8 yoshli bolalarning jismoniy rivojlanish darajasini solishtirish.

MATERIALLAR VA TADQIQOT USULLARI

2022-yil may oyida Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahridagi 37-umumta'lim maktabi va Mo'ynoq tumanidagi 4-umumta'lim maktabining 1-2-sinf o'quvchilari bo'lgan 7-8 yoshli 208 nafar bolaning jismoniy rivojlanishi o'rganildi. Tana uzunligi (TU), tana vazni (TV), ko'krak qafasi aylanasi (KQA), o'pka tiriklik sig'imi (O'TS) o'lchandi, tana massasi indeksi $TMI = TM / B^2$, m (kg/m^2) sifatida hisoblab chiqildi.

Statistik ma'lumotlarni qayta ishlash amaliy statistik dasturlar to'plami yordamida amalga oshirildi. Farqlar $p < 0.05$ da statistik ahamiyatga ega deb hisoblandi.

TADQIQOT NATIJALARI

Ko'pgina bolalar guruhlarining jismoniy rivojlanish darajasini ob'ektiv o'rganish va bolalarning sog'lig'i nuqtai nazaridan taqqoslash oson. Bunday holda, bolalar populyatsiyasining jismoniy rivojlanishi holati to'g'risidagi umumlashtirilgan ma'lumotlar ma'lum darajada tibbiy statistikaning predmeti bo'lib, bu aholining rivojlanishini